

Itä-Kannaksen sanojen muistomerkki

VEIKKO RUOPPILA *Itä-Kannaksen murre-sanakirja*. Aineiston koonneet Adolf Neovius, Lauri Hakulinen ja Veikko Ruoppila. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 392. Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseitiö ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1984. 185 s.

Käsillä oleva kirja on alun perin Adolf Neoviuksen nuoruudentyö. Adolf Alarik Neovius (1858–1913) syntyi lääkärin poikana Uudessakaupungissa, kävi koulunsa Porvoon maineikkaassa lyseossa ja päätti opintonsa teologisessa tiedekunnassa 1885. Vastaviihittynä pappina hän lähti 27-vuotiaana ensimmäiseen virka-
paikkaansa Sakkolaan, jonka kappeli-

seurakunta vielä tuolloin oli Metsäpirtti. Epäilemättä karjalainen kansanelämä ja myös kansankieli tekivät nuoreen Neoviukseen lähtemättömän vaikutuksen, etenkin tutustuminen Paraskei Nikitiinaan eli Larin Paraskeen 1887. Neovius-ta pidetään Parasken löytäjänä, ja hän jatkoi Parasken runojen tallentamista vielä siirryttyään 1889 takaisin rintamalle, Porvoon piispan C. H. Alopaeuksen sihteeriksi.

Neovius suuntautui sittemmin historiantutkimukseen, jonka alalta hän julkaisi useita teoksia. Tieteellinen kiinto varmaan pani hänet merkitsemään muistiin Sakkolan kansankieltä apupappiaikanaan. Työn tulos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran omistama 858-sivuinen käsikirjoitus, jonka otsikkona on »Sakkulan ja Metsäpirtin murteen sanaluettelo». Sanat on selitetty yleensä ruotiksi, mutta toisinaan tekijä on liittänyt mukaan suomenkielisiäkin selityksiä. Sanaston kuvausta täydentävät paikoin runsaat murreasuiset kielennäytteet. Esimerkiksi s.v. *hoteessa* ('hoivassa, huostassa') on seuraavat näytteet: *ei auta muuta kun lähtee pitäjän hotteehe; hän on pantu miu hotteehein; ruotvaivanen on häne hotteessaan; heitin lapsein vieroaaan hottieen hoiettavaksi*. Toisaalta on pitkäkököjä selityksiä, jotka perustuvat mm. historiallisiin asiakirjoihin; niitä Neovius ilmoittaa käyttäneensä lähteinä. Sakkolan murteen sana *kynnäppää* (= jalava, Ulmus) saa lisävalaisua seuraavasta: »Eräässä rajankäynnissä Sakkulassa 1690 mainitaan rajan alkavan Suvannon Rannalta 'från ett trä det de kalla kynnäpä'».

Tekijä suunnitteli sanaluettelon julkaisemista jo heti Porvooseen siirryttyään 1889. Hän kirjoitti sieltä 28. joulukuuta: »Minun kirjoittamani Sakkulan murteen sanakirjan ajon — jos sitä katsotaan kelpaavaksi painoa varten — korrehtuuria lukiessani vielä tarkastaa täällä Sakkulasta kotoisin olevaisien palvelijain avulla, jota paitsi minulla on toivo mainittua asiaa varten saada Paraskei Niki-

tinan tänne Sakkulasta.»

Neoviuksen Suom. Kirj. Seuralle osoittama esitys murresanakirjan painattamisesta sai tylyn vastaanoton. Seuran asettamat tarkastajat tutustuivat käsikirjoitukseen mutta torjuivat sen julkaisemisen. Päätöksestä Neoviukselle kirjoitti seuran sihteeri F. W. Rothsten, joka seuran Kielitieteellisessä Osakunnassa toimiessaan moneen otteeseen vaati »tieteen vaatimuksia vastaavan Suomen kielien sanakirjan toimeen saamista» — idea, jonka Setälä sittemmin kiteytti tunnetuksi sanakirjaohjelmakseen. Ilmeisesti Rothsten ja muut pitivät Neoviuksen työtä harrastelijamaisena: »Komitean mielestä ainoastaan varsinainen kielentutkija saattaa niitä vaatimuksia tyydyttää, joita nykyaika tällöisten murresanakirjojen suhteen asettaa.»

Myöhäistä lukijaa päätös ihmetyttää: Neoviuksen sanakirjan aineisto on aitoa kansankieltä, ja sen rinnalla mm. merkinnän epäyhtenäisyys ja hakusanoituksen puutteet ovat pieni haitta. Neovius jätti työnsä kesken ja luovutti käsikirjoituksen seuralle pientä korvausta vastaan. Vasta v. 1931 teoksesta otettiin muutamia konekirjoituskopioita. Yksi niistä oli maisteri Veikko Ruoppilalla mukanaan, kun hän 1936 lähti Sakkolaan täydentämään aikaisempia keruita, mm. maisteri Lauri Hakulisen 1920-luvulla Sanakirjasäätiölle keräämää runsaan 10 000 sanalipun kokoelmaa. Nyt käsillä olevan kirjan esipuheessa Ruoppila kertoo tuolloin käyneensä Neoviuksen sanakirjan läpi kolmen kielenoppaan kanssa ja saaneensa siinä työssä varsin myönteisen kuvan Neoviuksen sanakirjan luotettavuudesta ja runsassisältöisyydestä.

Neoviuksen sanakirjassa on melko paljon aidon tuntuista ainesta, jota Ruoppilan havaintojen mukaan ei tunnettu Sakkolassa 1930-luvulla. Tämä ei välttämättä merkitse, että Neovius olisi erehtynyt. Luultavampaa on, että ainakin osa näistä harvinaisuuksista on vanhaa karjalaista perua. Metsäpirtin Vas-

kela, jossa Larin Paraskekin asui, oli ortodoksikylä, ja Ruoppila pitää todennäköisenä, että Vaskelan eläjät polveutuvat niistä karjalaisista, jotka asuivat Käkisalmen läänissä ennen Stolbovan rauhaa (1617) ja joista pääosa siirtyi myöhemmin 1600-luvulla Venäjän puolelle. Ehkä juuri näiden poikkeusten takia käskirjoitukseen on toisinaan sana-artikkelien yhteyteen liitetty kylän (Vaskela) tai tiedonantajan (Paraske) nimi.

Ruoppila on suhtautunut Neoviuksen tekstiin kuin ainakin dokumenttiin: kommentteja ja oikaisuja on runsaasti, mutta hakusanoja ei ole lisätty, vaikka Neoviuksen antamat vastineet olisivatkin epäiltäviä (vrt. esim. *tutua*).

Neovius on sanakirjassaan paneutunut erityisesti tapakulttuuriin. Hän selostaa tarkkaan jonkin tavan taustaa viitaten paikoin useihin asiakirjoihin. Esimerkiksi s.v. *koulu* siteerataan puolen palstan verran kirkkolakia ja perukirjoja ja lopuksi todetaan: »Hautaaminen koululla (Begrafning med schol) mainitaan Raudussa jo 1740; erityisiä paarivaatemaksuja mainitaan Sakkulassa 1739.»

Hakusana *kuja* selvitetään seuraavasti: »*kuja* tai *kujamaa* = katettu tila ulkorakennusten ja asuinrakennuksen välissä (nykyään tehdään asuinrakennus kuitenkin erilleen), jonka kattorakennelma on vankkojen patsaiden päällä ja johon johtaa kaksi vieretysten olevaa ovea: toinen suurempi, josta voi ajaa hevosella sisään, ja toinen pienempi jalankulkijoita varten. Milloin hevosta ei heti riisuta valjaista, se viedään kujamaahan, ettei sen tarvitse seisoa taivasalla. V:n 1695 tuomiokirjassa mainitaan Sakkulasta vastasyntynyt lapsi, joka oli jätetty heitteille kujan (i cujan).» – Seikkaperäisiä historiallisiin asiakirjoihin nojautuvia selvityksiä on mm. s.v. *olut* ja *oikeus*.

Toisinaan on tietoja tai arveluja eri nimitysten käyttösuhteista: »*omena* = 1) omenapuun hedelmä, ehkä alkuaan tammen terho; vrt. Run. ja Kalevala; 2) perunan yleinen nimitys, joka on syrjäyttänyt merkityksen 1), minkä vuoksi

viljeltyä omenaa nykyään sanotaan mesiomenaksi (*mesomena*). Luonnonvaraisen omenapuun hedelmä on *puuomena*. Perunoita mainitaan täällä ensimmäisen kerran 1828. 2) *kerra hänest omenäst pois muuttoa* (luopuu o.-sanasta) *nin se soap olla peruna siit* (nimenä), *eikä po-toatti*. Sak.»

Ruoppila on seulonut Neoviuksen aineiston varsin perusteellisesti. Neoviuksella on kohdassa *lylly* seuraavat tiedot: *lylly* (Run.) = ruoko (Phragmites). Tästä Ruoppila jatkaa: »Viipurista on Reinholmilla (1850) *meren lyly* (Suhonen, Suomalaiset kasvinnimet, s. 260). Muoto *lylly* voisi perustua geminoituneisiin sijamuotoihin (esim. *lyllyy*, *lyllyi*). Kasvinnimestä *lylly* ei ole tietoja. L. Parasken runossa (VR V 3, 150) on kohta »puhuin puuhun, soitin luuhun, kiinitin meren lyllyy».

Samaan tapaan toimittaja on korjannut muitakin Neoviuksen väärinkäsityksiä. S.v. *löyttä*: »*antaa löyttää* = antaa periksi (esim. solmu); *silmukka antaa löyttää*; myös antaa periksi kiistassa • *Ei se nuora anna yhtää löyttää*. Parikkala; *kumpainekkoa ei antaa löyttää* kiistassa. Sak (L. H.) – Muoto *löyttää* voisi olla omistusliitteellinen partitiivi sanasta *löysi*.»

Toistuva virhe Neoviuksella on supistumaverbin ja vastaavan *-ise*-verbin sekoittaminen. Esim. s.v. *kuorata*: »*kuorata* = vedältää; *kuorasin hame korviin* = käänsin hameen pään yli sadesäällä • *heä kuorais helmoase ylös ja näytti persetteä* osoittaen tällä tavoin mieltään. I inf. *kuoraissa* Sak.»

Levikkejä Ruoppila on joutunut oikaisemaan melko runsaasti. Tämä on tietysti selvää jo esipuheen perusteella. Siinä Neovius ilmoittaa käyttäneensä lähteinä mm. Ruokolahden, Hiitolan, Pyhäjärven ja Raudun perukirjoja 1660–1700-luvuilta. Pelkän Sakkolan sanaluettelosta ei siis alun perinkään ollut kysymys. Esipuheesta käy muuten ilmi sekin, että lähteenä käytetyistä uudemmissa kansanlauluista »on vain vä-

häinen osa lähetetty Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, sillä enimmäkseen niistä joutavat unholaan riven sisältönsä vuoksi». Keruutekniikassa Neovius sen sijaan hyvin kestävä vertailun myöhempien virkaveljiensä kanssa. Esipuheessa hän kirjoittaa: »Kansankieli, erityisesti vanhempien naisten kertomukset ja hyvä puhelahja, on rikastuttanut tätä sanakoelmaa. Eri elämäntilanteilla on käytetty hyväksi mahdollisuuksien mukaan niiden asiantuntijoita: kalastajia, metsästäjiä, maanviljelijöitä, merimiehiä, teuras-tajia, sorvareita, valajia, seppiä, puuseppiä, veneentekijöitä, kirvesmiehiä, muurareita, välikauppiaita (parisniekkoja), kutojia, rekonompelijoita sekä mies- ja naispuolisia runonlaulajia.» Näin tyhjentävää luetteloa kielenoppaiden ammateista myöhemmillä kerääjillä tuskin on ollut esittää.

Seuraavassa joitakin esimerkkejä tapauksista, joissa myöhemmät arkistotiedot Ruoppilan mukaan eivät tue Neoviuksen tietoa sanan esiintymisestä Sakolan murteessa. S.v. *ahkio*: »*ahkio*, jokin painava ja kömpelö olio, sanaa käytetään runoissa miniästä puhuttaessa; tätä sanaa eivät ymmärrä sellaiset laulajat, jotka eivät tunne sitä kirjakielistä • Sana esiintyy em. merkityksessä vasta Käksälmen pohjoispuolisissa murteissa.» S.v. *kukalis*: »*kukalis* (Run.) = missä • *mokomaisii ihmisiä ejj ole kukalikkaa* (= missään). Länsi-Inkeri.» S.v. *poikka*: »*poikka*, *poikko* = etevä, taitava; *heä on poikka* (poikko) laulaja, »niinkuin pohjakka laulaja» (Vaskela) • Ei tietoja Kannaksen murteista. Inkeerissä *poikka* = kärsimätön: *ko om p. lehmä, se potkii ko kärpäist syövä*. Tuuteri.» — Tähän ryhmään liitän pari reunahuomautusta. S.v. *nännänvieruu* sanakirjassa mainitaan: »*nännänvieruu* = vieroitus; *oli* (lapsi) *nännänvieruussa*. Tässä merk. vain Inkerin puolella: *nännävieru laps*. Tuuteri.» Omat länsikannakselaiset kielenoppaani Uudeltakirkolta käyttivät sanaa kuitenkin juuri tässä merkityksessä vielä 1970-luvun alussa; *ainha miul ol vipu ja*

kätkyt yletaikaa tuvas. nännävieru ol kätkyvès ja vius ol vaava. — — tulloo toine laps ja toista vierotettaa ni se o nännävieru. Sama huomautus minulla on hakusanasta *sääkirja*: »*seääkirja* = almanakka; »*sääkirja*» 1760 eräessä tuomiokapitulin kiertokirjeessä • Almanakasta käytetään Kannaksen murteissa yleisesti nimitystä *almanakka*. Valkeasaaren murteesta (Inkeri) on kuitenkin merkitty *sääkirja*.» — Sana tunnetaan myös Uudellakirkolla: *mei mammäl ko ol sääkirja, ne kokkerot* (säämerkit) *mitä siel on — — ne olliit nii tarkkoi*. Sanotaan myös: *selällä ko sääkirjatekijä*.

Veikko Ruoppila on tehnyt kaikkiaan tavattoman suuren työn verratessaan Neoviuksen sanaluettelon tietoja Suomen murteiden sanakirjan arkistoon ja muihin kokoelmiin. Useimmiten Hakulisen ja Ruoppilan sanatiedot tukevat Neoviuksen tietoja ja antavat yhdessä hyvän kuvan sanojen käytöstä. Silti tulee merkittävää useinkin vastaan ehkä seikkaperäisenkin sana-artikkeli, jonka perään toimittaja on tarkistusten jälkeen merkinnyt: ei tietoja (esim. *pyhänpanekki, suurvirsi*). Ovatko sanat unohtuneet? Onko Neoviuksen kokoelmassa liikaa lempipoppaan idiolektia?

Itä-Kannaksen murrekirja on kaunis-asuinen ja sisällöltään viehättävä teos — toimittajan täydennysten ansiosta myös painava. Kommentit erottuvat selvästi alkutekstistä, ja ne henkivät joka riviltään Veikko Ruoppilan verratonta kaakkoismurteiden tuntemusta. On mainiota, että Ruoppila nyt on Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tukemana oikaissut seuran lähes sata vuotta vanhan väärän päätöksen. Lieneekö tuolloinen julkaisematta jättäminen niin suuri vahinko ollutkaan — Ruoppilan lisäyksiin varustettuna kirja on nyt paljon alkuperäistä parempi. Habent sua fata libelli.

MIRJA-LIISA HEININEN